

problemom związanym z dostosowaniem prawa polskiego do prawa Unii Europejskiej. Należy oczekiwać, iż szerzej tę problematykę omówi Autor w następnym wydaniu swej publikacji.

Reasumując powyższą charakterystykę *Komparatystyki prawniczej* prof. R. Tokarczyka, stwierdzam, że jest to publikacja rzeczywiście godna polecenia wszystkim studiującym prawo oraz odpowiedzialnym za tworzenie i stosowanie prawa. Niewątpliwie jest to znakomite kompendium współczesnej wiedzy na temat różnych koncepcji uprawiania komparatystyki, które spełnia bardzo pożyteczne funkcje na obecnym etapie przebudowy całego systemu prawa polskiego.

Ks. Józef Krukowski

Stanisław Rudnicki, *Prawo do grobu. Zagadnienia cywilistyczne*, Warszawa 1999, ss. 283, Kantor Wydawniczy Zakamycze.

Nakładem Kantoru Wydawniczego Zakamycze ukazała się książka autorstwa długoletniego sędziego Sądu Najwyższego – Stanisława Rudnickiego. Opracowanie zostało podzielone na 6 rozdziałów:

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Pojęcia podstawowe” Autor stara się przedstawić definicję dobra osobistego. Przyjmuje przy tym stanowisko obiektywistyczne, według którego przy wyjaśnianiu istoty dobra osobistego należy mieć na uwadze nie tylko subiektywne odczucie osoby żądającej ochrony prawnej, ale także obiektywną reakcję w opinii społeczeństwa. Kult pamięci po zmarłej bliskiej osobie jest powszechnie akceptowany. Pamięć o zmarłych jest elementem świadomości każdego człowieka, a jej kultywowanie sprawą kultury i cywilizacji. Stanisław Rudnicki wyjaśnia, że w przypadku tego dobra mamy do czynienia z określonym, przyrodzonym i niezbywalnym, ściśle osobistym prawem człowieka, związanym z jego osobowością. Następnie ukazuje, jak od chwili kodyfikacji prawa polskiego po pierwszej wojnie światowej do uchwalenia w roku 1997 konstytucji kształtowała się ochrona dóbr osobistych w polskim prawodawstwie.

W rozdziale drugim „Kult pamięci osoby zmarłej jako dobro osobiste” przeanalizowane zostały art. 23 i 24 k.c., z których wynika, że przedmiotem ochrony ze strony prawa cywilnego są wszystkie dobra osobiste, których ilość jest nieograniczona. Nauce i orzecznictwu sądowemu pozostawiono rozstrzygnięcie o tym, czy i kiedy mamy do czynienia z dobrem osobistym, które podlega ochronie prawnej. Prawu polskiemu obca jest konstrukcja ogólnego prawa podmiotowego jako prawa osobistego. Cechą praw osobistych jest ich niemajątkowy charakter i ściśle związanie z osobą i osobowością ich podmiotu, oznaczające nieprzenoszalność tych praw w drodze sukcesji singularnej i uniwersalnej.

W kręgu kultury chrześcijańskiej kult pamięci o zmarłych jest głęboko zakorzeniony, uznawany powszechnie, niezależnie od wyznawanego światopoglądu czy

wiary w życie pozagrobowe. Prawo do pamięci o osobach zmarłych społeczeństwo postrzega jako osobiste dobro każdej osoby ludzkiej, a jego naruszenie uznaje za działanie godzące w przyrodzone, podstawowe i niezbywalne prawa człowieka. Autor wymienia dwie najważniejsze wolności konstytuujące pojęcie kultu zmarłych:

- prawo do pochowania zwłok,
- prawo do grobu oraz związane z nim uprawnienia.

Ponadto w zakres tego pojęcia wchodzi także ochrona dobrego imienia osoby zmarłej i ochrona prawno-karna, które wykraczają poza zakres prawa cywilnego, a zarazem ramy recenzowanego opracowania.

W rozdziale trzecim „Prawo do pochowania osoby zmarłej” Autor mówi o prawie do pochowania zwłok. Prawo to zalicza się do dóbr osobistych, podlegających ochronie na podstawie art. 23 i 24 k. c. Chowanie osób zmarłych jest uregulowane przez dwie ustawy:

- z 28 marca 1993 r. o grobach i cmentarzach wojennych,
- z 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych

Ustawa o cmentarzach odróżnia pojęcie zwłok i szczątków ludzkich, uznając za zwłoki ciała osób zmarłych, a za szczątki:

- popioły otrzymane przez spalenie zwłok,
- noworodki martwo urodzone,
- pozostałości zwłok wydobyte przy kopaniu grobu,
- części ciała ludzkiego odłączone od całości.

Pod pojęciem pochowania zwłok i szczątków ludzkich rozumie się złożenie ich w grobach ziemnych, murowanych lub katakumbach, albo zatopienie w morzu. Niedopuszczalne jest grzebanie zmarłych na prywatnych posesjach. Chowanie zwłok w ziemi jest w naszym kręgu kulturowym najbardziej rozpowszechnionym sposobem pochówku. Innym sposobem sięgającym czasów prehistorycznych, jest rozpowszechniona wśród wielu kultur kremacja i pochówek ludzkich popiołów.

W zakres pojęcia „pochowanie zwłok” wchodzi także ekshumacja, czyli przeniesienie zwłok w inne miejsce. Warunki przeprowadzenia ekshumacji określa w art. 15 ustawa o cmentarzach oraz ustawa z 30 maja 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych. Ekshumacja wymaga uprzedniego zezwolenia właściwego inspektora sanitarnego w formie decyzji administracyjnej. Dużo uwagi Autor poświęca woli osoby co do sposobu jej pochowania po śmierci.

Rozdział ten opisuje także funkcjonowanie usług pogrzebowych. W praktyce chowaniem zmarłych zajmują się wyspecjalizowane przedsiębiorstwa lub zakłady pogrzebowe, świadczące usługi cmentarne i pogrzebowe w pełnym zakresie. Niepokojącym zjawiskiem, na które zwraca uwagę Autor, są nielegalne pochówki oraz handel grobami.

W dalszej części rozdziału zwrócono uwagę na podmioty uprawnione do pochowania osoby zmarłej. Zgodnie z art. 10 ustawy o cmentarzach uprawnienie to przysługuje:

- pozostałemu małżonkowi,
- krewnym zstępnym,
- krewnym wstępnym,
- krewnym w linii bocznej do czwartego stopnia pokrewieństwa,

– powinowatym w linii prostej do pierwszego stopnia powinowactwa.

Zwłoki nie pochowane przez osoby uprawnione do pochowania mogą być przekazane szkołom wyższym do celów naukowych.

Rozdział czwarty „Cmentarze” podaje na wstępie definicję cmentarza. Jest to teren przeznaczony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego na chowanie zmarłych. Teren cmentarza jest przedmiotem użyteczności publicznej o szczególnym charakterze. Przepisy ustaw o cmentarzach wyróżniają:

– cmentarze wojenne,

– ogólne cmentarze grzebalne, wśród których rozróżnia się cmentarze komunalne, których zakładanie, utrzymanie i zarządzanie należy do zadań własnych gminy i cmentarze wyznaniowe, zakładane przez właściwe władze kościelne.

Groby i cmentarze wojenne pozostają pod opieką państwa; koszty ich utrzymania ponosi Skarb Państwa. Zakładanie cmentarza musi odpowiadać wymaganiom sanitarnym. Powinien on być lokalizowany w odpowiednim środowisku przyrodniczym. Na cmentarze należy przeznaczać tereny na krańcach miast, osiedli, w izolacji od zabudowań i w pobliżu miejscowej sieci komunikacyjnej.

O założeniu lub rozszerzeniu cmentarza komunalnego decyduje Rada Gminy, a w miastach na prawach powiatu Rada Miasta. O założeniu lub rozszerzeniu cmentarza wyznaniowego decyduje właściwa władza Kościoła lub związku wyznaniowego.

W rozdziale piątym „Prawo do grobu” Autor wymienia i omawia poszczególne rodzaje grobów:

– zwykłe, czyli ziemne,

– murowane,

– rodzinne,

– katakumby.

Wymienione rodzaje grobów dotyczą wszystkich cmentarzy: komunalnych, wyznaniowych i wojennych, natomiast pojęcie grobu wojennego zostało zdefiniowane w ustawie o grobach i cmentarzach wojennych. Są to groby osób:

– poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,

– osób wojskowych poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,

– sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które wykonując zleczone im czynności,

– przy jakiegokolwiek formacji wojskowej poległy lub zmarły z powodu działań wojennych, jeńców wojennych i osób internowanych,

– uchodźców z 1915 r.

Podstawowym i pierwotnym źródłem prawa do grobu jest cywilnoprawna umowa, zawarta z zarządem cmentarza przez osobę uprawnioną do pochowania zwłok. Jest to umowa nienazwana, której treścią jest przyjęcie zwłok osoby zmarłej do pochowania. Do istotnych postanowień umowy o pochowanie zwłok należy: określenie miejsca pochowania, rodzaju grobu i jego przeznaczenia. Dodatkowym postanowieniem umowy jest wskazanie wysokości opłaty przewidzianej za pochowanie zwłok.

Stanisław Rudnicki zwraca uwagę czytelnika na ochronę prawa do grobu w zależności od rodzaju naruszenia. Może ona przejawiać się w postaci sankcji majątkowych i środków niemajątkowych. Znowelizowane art. 24 i 448 k.c. przewidują środki ochrony prawa do grobu.

W rozdziale szóstym „Orzeczenia sądowe w sprawach dóbr osobistych związanych z kultem pamięci zmarłych i z przepisami ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych” Autor analizuje orzeczenia sądowe, dotyczące dóbr osobistych związanych z kultem pamięci o zmarłych, jednocześnie śledząc rozwój ochrony tych dóbr w polskim ustawodawstwie. Przedmiotem analizy stało się orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów powszechnych z lat 1965-1998. Ciekawostką stanowi postanowienie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 31 maja 1846 r., zawierające „przepisy względem grzebania ciał zmarłych”, ogłoszone w tomie 48 nr 118 Dziennika Praw Królestwa Polskiego. Przepisy te obowiązywały do 17 września 1932 r.

Książka Stanisława Rudnickiego *Prawo do grobu. Zagadnienia cywilistyczne* jest pierwszą w naszej literaturze prawniczej rozprawą poświęconą cywilnoprawnej problematyce, związanej z ochroną kultu pamięci o zmarłych. Została napisana w sposób bardzo systematyczny i przejrzysty. Jest godna polecenia wszystkim, których interesuje problematyka ochrony dóbr osobistych, a zwłaszcza prawa do grobu i kultu zmarłych.

Ks. Krzysztof Warchałowski